

A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai
Források, feldolgozások

Primus inter omnes

Tanulmányok Bedy Vince születésének
150. évfordulójára

Szerkesztette:

Arató György
Nemes Gábor
Vajk Ádám

Győr

2016

A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai
Források, feldolgozások 25.

Publikationen des Diözesanarchivs von Raab
Quellen, Studien 25

A kötet megjelenését a

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

és a

Bedy Vince Alapítvány

támogatta.

Olvasószerkesztő: Csillag Dóra – Nemesné Matus Zsanett

Az idegen nyelvű rezüméket fordította és gondozta: Csillag Dóra

Mutató: Csermelyi József

Címlapterv: Kurcsis László

HU ISBN 978-615-5035-13-5

HU ISSN 1786-6480

© A szerzők és szerkesztők, 2016.

© Egyházmegyei Levéltár, 2016.

Kiadja a Győri Egyházmegyei Levéltár

Felelős kiadó: Vajk Ádám igazgató

Tipográfia és tördelés: Neumann Tibor, színes íveknél: Tanai Csaba Taca

Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

Megjelent 400 példányban

Tartalomjegyzék

Lectori salutem! (<i>Lukácsi Zoltán</i>)	9
NEMES GÁBOR	
Bedy Vince (1866–1938) élete és munkássága	11
VAVRINECZ VERONIKA	
Bedy Vince munkássága a mai zenetörténet tükrében	45
 EGYHÁZ, ÁLLAM, POLITIKA	 49
C. TÓTH NORBERT	
A győri püspöki szék üresedése 1415–1417 között	51
KARLINSZKY BALÁZS	
Hántai prépost a győri székeskáptalanban. A hántai prépostok köz- zépkori veszprémi kanonokságáról Csepelyi Benedek példája alapján	65
FAZEKAS ISTVÁN	
Főpap és hivatalnok. Adalékok Lépes Bálint kalocsai érsek, győri adminisztrátor pályájához	81
JOHANN KARALL	
Az espereskerületek kialakulása a győri egyházmegye területén	109
HORVÁTH JÓZSEF	
Magyarkimle lelkipásztorai (1788–1857)	115
LUKÁCSI ZOLTÁN	
Holdházy János (1840–1896) győri kanonok élete és hagyatéka	151
CSERMELYI JÓZSEF	
„Iaurinicum” Grazból. Veit von Fladnitz és a győri egyházmegye tizedei	171
FREDERIK FEDERMAYER	
Hölgyi Gáspár kamarai tanácsos családja és a Bedy család	189
KRISCH ANDRÁS	
A franciák legkeletibb magyarországi hódítása. Győr a francia meg- szállás alatt	201
KLESTENITZ TIBOR	
Az első regionális katolikus nagygyűlés Magyarországon: Sopron, 1893	225

HAJDÓK JUDIT

- Homlokzati orgonasípok hadi begyűjtése a győri egyházmegyében az
I. világháború alatt 243

SOÓS VIKTOR ATTILA

- Az Állami Egyházügyi Hivatal munkatársainak tevékenysége a győri
egyházmegye területén – püspöki biztosok, megyei megbízottak . . . 277

PETES RÓBERT

- Zágon József és a győri egyházmegye titkos kapcsolattartása az 1956-
os forradalmat követően 309

OKTATÁS, MŰVELŐDÉS, VALLÁSOSSÁG 327

HEGEDŰS ZOLTÁN

- A győri katolikus elemi iskolák önkormányzatának létrehozása, szer-
vezete és anyagi helyzete a 19. század utolsó negyedében 329

NÉMETH ILDIKÓ

- Iskolareformer a győri egyházmegyében. Hahnenkamp József sopro-
ni katolikus tanító, iskolaigazgató, a soproni katolikus iskolai élet
megújítója (1814–1891) 343

OSVÁTH ÁDÁM

- A soproni egyházi tulajdonok államosítása (1945–1948) 357

KISS TAMÁS

- Gróf Zichy Ferenc győri püspök könyvkatalógusa 1752-ből 367

MEDGYESY S. NORBERT

- Kisiskolák, tanítómesterek és kéziratok énekeskönyveik a 18. századi
győri egyházmegyében 383

FARKAS ZOLTÁN

- Istvánffy Benedek másolatai a győri székesegyház kottatárában . . . 409

ÁBRAHÁM IMRE

- Hat népének Nyúlról a karácsonyi ünnepkörből 427

BOJTOS ANITA

- Hitélet és lelkeség a sopronbánfalvi pálosok vonzásában 445

KÁDÁR ZSÓFIA

- A rekatolizáció ismeretlen munkásai. Tercia probációs jezsuiták Nyugat-
Magyarországon a 17. században 475

SZÜLY RITA

- Adalékok a győregyházmegyei laikus vallásos társulatok történeté-
hez. A soproni Congregatio Agoniae Christi (1661–1778) 495

DANCSECZ MÓNKA

- Az Eucharisztikus Világkongresszus hatásai Győr-Moson-Pozsony vár-
megyékben és Győr városában 521

PERGER GYULA

A kiskúti zarándoktemplom története 557

TÁJ, HELYSÉG, ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG 595

BENCZIK GYULA – FEISZT GYÖRGY

Vas vármegye középkori egyházas helyeinek adattára 597

BARISKA ISTVÁN

Kőszeg utcanévei a Schubert-féle térkép alapján, 1819 621

ÁLDOZÓ ISTVÁN

Árvizek Győr vármegyében a 19. század második felében 633

NEMESNÉ MATUS ZSANETT

A győri magyar csiszár-, szíj-, nyereg- és lakatgyártó céh a 17. században 651

NAGY RÓBERT

A mesterséges borok készítésének és azok forgalomba hozatalának tilalmazásáról szóló 1893. évi XXIII. törvény és annak végrehajtása

Győr vármegyében 693

LÁSZLÓ CSABA

Adalék a győri székesegyház építéstörténetéhez 705

HORVÁTH RICHÁRD

Ismeretlen középkori erődítés Győr megyéből: Börcs 727

GABRIELI GABRIELLA – KELEMEN ISTVÁN – NEMES ANDRÁS

A Széchényiek öröksége Fertőszéplakon 749

Rövidítések 805

Személy- és helynévmutató 809

Szerzőink 845

KLESTENITZ TIBOR
Az első regionális katolikus nagygyűlés Magyarországon:
Sopron, 1893*

A 19. század vége fontos változásokat hozott a magyar katolicizmus számára, amely a polgári jogfejlődés eredményeként a többi bevett felekezettel azonos jogi helyzetbe került. A legnagyobb kihívást az 1890-ben meginduló egyházpolitikai harc jelentette, amely az 1894–95-ös törvényekkel, a kötelező polgári házasságnak és az állami anyakönyvezésnek, a zsidó vallás recepciójának és a teljes vallásszabadságnak a kimondásával ért véget.¹

A helyzet arra készítette a katolicizmust, hogy a korábbiaknál nagyobb mértékben próbáljon híveinek támogatására támaszkodni, csatlakozva ezzel a világegyház új törekvéseihez. A 19. század második felében megszülető modern nemzetállamok Európában szinte mindenütt konfliktusba kerültek a katolikusokkal. A választójog kiterjesztésével megkezdődött a tömegek politikai részvétele, sok esetben a középosztály antiklerikális, radikálisan progresszív része jutott hatalomra.² A Szentszék ezért arra biztatta a hívőket, „hogy pótolják az államot egyházvédő és segítő feladatában”, védjék meg az egyházat az állami túlkapásoktól, és állítsák meg a laicizálódást, a hittől való társadalmi elfordulást.³

Az egyházpolitikai küzdelmek során a magyar katolikusok vezetői nagy súlyt fektettek a hívő társadalom megszólítására, illetve a katolikusok véleményének nyilvános kifejezésére, amely fontos hivatkozási alapot szolgáltatott számukra a liberális reformtervekkel szemben.⁴ Amikor 1892 végére egyértelművé vált, hogy a kormány keresztül fogja vinni a „radikális” rendezést, a kato-

---

* A tanulmány az OTKA NK 83799. számú kutatási programjában készült.

¹ *Salacz Gábor*: Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában. München 1974. 24, 96.

² *Michael P. Fogarty*: Christian Democracy in Western Europe 1820–1953. Notre Dame 1957. 170.

³ A világi katolikusok feladata a jelen időkben – kivonat a *Civita catholica* [sic!] után. *Religio* 41 (1882:47) 372.

⁴ *Klestenitz Tibor*: Szalongyülések vagy őszi hadgyakorlatok? A katolikus nagygyűlések meghonosítása Magyarországon. In: *Balogh Margit – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár* (szerk.): *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században.* (Séria Historia Dioecesis Quinqueecclesiensis X) Bp.–Pécs 2014. 468–472.

likusok országszerte nyilvános tiltakozásokat szerveztek, kisebb községekben is előfordult, hogy mise után a kormánypolitika ellen tüntettek.⁵

A tiltakozás leghatékonyabb és leglátványosabb formájának a nagyobb tömegek megmozgatásával járó demonstrációk számítottak. Ezért a katolikus főrendi ellenzék vezetője, Zichy Nándor⁶ gróf 1892 végén felkérte a püspöki kart, hogy támogassa egy országos katolikus nagygyűlés megrendezését. A püspökök többsége, bár elvileg nem ellenezte a tervet, még nem akarta vállalni a nyílt fellépést, a hatalom provokálását.⁷ Az országos demonstráció ekkor tehát elmaradt, azonban nem sokkal később, 1893. február 20-án, Sopronban megtartották az első (de regionális keretek között maradó) magyar katolikus nagygyűlést. A szakirodalom az eseményt a főrendi ellenzék vezetői, Zichy Nándor és Esterházy Miklós Móric gróf⁸ vállalkozásaként tartja számon.⁹

A tanulmány a soproni nagygyűlés eseményeinek bemutatására vállalkozik. Arra szeretne kísérletet tenni, hogy feltárja az esemény előzményeit, a gyűlés lefolyását, és felmérje, hogy a nagygyűlés milyen következményekkel járt a helyi közéletben, illetve hogy milyen visszhangot keltett az országos közvéleményben.

Az előzmények

A katolikus önszerveződés, önkormányzat, amelyet az egyházi megújulás hívei a 19. század végén rendkívül fontosnak tartottak, Sopronban ekkor már hosszú múltra tekinthetett vissza. A város lakosságának többsége a 16. században evangélikus hitre tért, ami gyökeresen új helyzetet teremtett a katolikusok számára. A kisebbségbe került közösség vezetőinek fel kellett ismerniük, hogy csak összefogva lehetnek képesek érdekeik érvényesítésére. 1624-ben ezért újjászervezték a Krisztus Teste Társulat nevű hitbuzgalmi egyesülést, amelynek segítségével eredményesebben léphettek fel a hitélet elmélyítése és a közösség összetartása érdekében. A város plébánosa emellett összegyűjtötte a „plébánia értelmesebb tagjait”, és belőlük alkotta meg a hívők képviselőtét. Ezzel megszületett a Katolikus Státus, amelyet később Katolikus Konventnek neveztek. A szerveződés a külvilággal szemben képviselte a közösséget: fellépett a felekezeti sérelmek orvoslásáért, szükség esetén konfrontálódott az evangélikusokkal és a városi tanáccsal. A konvent közgyűlése Sopron katolikusságának összesség-

⁵ *Moritz Csáky*: Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung der Jahre 1894/95. Graz–Wien–Köln 1967. (a továbbiakban: Csáky: Der Kulturkampf) 96.

⁶ Zichy Nándor (1829–1911): közigazdász, politikus, katolikus lapok rendszeres szerzője, a főrendiház tagja, 1889-től a Szent István Társulat elnöke, 1895-ben a Katolikus Néppárt megalapítója.

⁷ *Salacz Gábor*: A magyar kultúrharc története 1890–1895. Bécs [Pécs] 1938. (a továbbiakban: SALACZ: A magyar kultúrharc) 224–225; *Szabó Dániel*: A Néppárt megalakulása. TSz 20 (1977) (a továbbiakban: SZABÓ: A Néppárt) 179.

⁸ Esterházy Miklós Móric (1855–1925): főrendiházi tag, kamarás, katolikus közíró, 1895-ben a Néppárt társelnöke.

⁹ SALACZ: A magyar kultúrharc 232–233; SZABÓ: A Néppárt 179.

gét képviselte. A mindenkori városi katolikus főtisztviselő vezetésével a városi tanács katolikus tagjaiból és a közösség „értelmesebb tagjaiból” állt, akiket a közgyűlés a maga soraiba meghívott.¹⁰

Az intézmény sokáig megfelelően szolgálta hivatását, a 19. század közepén azonban már nem működött kellően hatékonyan. A konvent 1875-ben képtelennek bizonyult kezelni egy helyi konfliktust. A város törvényhatósági bizottsága a katolikus elemi tanodákat községi iskoláknak nyilvánította és a felekezet nélküli iskolaszék felügyelete alá rendelte, az evangélikus intézmények viszont megőrizhették függetlenségüket.¹¹ Az is súlyos sérelmet jelentett, hogy a város egy katolikus tanoda épületét ajánlotta fel egy főreáliskola számára. A szülők körében nagy elégedetlenséget keltett, hogy a konvent mindezt „szó nélkül” tűrte, és erélytelenségével hozzájárult az események elfajulásához.¹²

A válsághelyzetre a közösség a nyilvánosság erejének felhasználásával, illetve az addigi önkormányzati rendszer átalakításával válaszolt. 1875. április 18-án katolikus közgyűlést hívtak össze, amelyen nagy tömeg vett részt. Miután megtárgyalták és elítélték a városi iskolapolitikát, elhatározták, hogy a konventet felosztatják, és új egyházközséget hoznak létre. A hatékonyabb működés reményében eldöntötték, hogy ennek tagjait nem a hivatali tisztség, hanem választás útján jelölik ki. Törekvéseiket támogatta Zalka János¹³ győri püspök, így decemberben a konvent hivatalosan is átalakult egyházközséggé. Az elnököt és az egyházközség száz tagját a közgyűlés választotta meg. Az új testület jogot kapott a katolikus intézmények irányítására, rendelkezhetett vagyonával és egyházi adót vehetett ki.¹⁴ Az első elnök Schwartz Miklós ügyvéd lett, akit a városban „praktikus szabadelvű” személyiségként tartottak számon, olyan emberként, aki bár vallásos, de távol áll az ultramontán elvektől.¹⁵ A hitközség a kortársak szerint rövid idő alatt jelentős felvirágzást hozott az egyház belső életében.¹⁶

A testületnek hamarosan fel kellett lépnie a világi hatalommal szemben. 1876-ban a városi közgyűlés hatályon kívül helyezte azt a korábbi szokást, amely szerint a plébános megválasztására a közgyűlés tagjai közül csak a katolikusok voltak jogosultak. Ezért az egyházközség panasszal fordult a minisztériumhoz, amely kötelezte Sopront a korábbi gyakorlat helyreállítására. 1876 októberében

¹⁰ Bán János: A Soproni Katolikus Konvent története. In: Kovács József László (szerk.): A soproni katolikus konvent története 1625–2000. Sopron 2000. (a továbbiakban: BÁN: A Soproni Katolikus Konvent) 12–18.

¹¹ Pódafai Póda Endre: A soproni kath. „parochia” és a „Soproni kath. Hitközség” története. Sopron 1892. (a továbbiakban: PÓDA: A soproni kath. „parochia”) 106.

¹² BÁN: A Soproni Katolikus Konvent 38.

¹³ Zalka János (1820–1901): teológus, egyháztörténész, egyházjogász, katolikus lapok szerkesztője, 1867-től haláláig győri püspök.

¹⁴ BÁN: A Soproni Katolikus Konvent 39–40.

¹⁵ PÓDA: A soproni kath. „parochia” 107.

¹⁶ BÁN: A Soproni Katolikus Konvent 57.

a közgyűlés katolikus tagjai Póda Endrét, a hitközség alelnökét választották meg plébánossá.¹⁷

Póda 1840. december 11-én született Felsőszeliben, Pozsony megyében. Tanulmányait a győri teológián fejezte be, 1864-ben szentelték pappá. 1871-ben került Sopronba, ahol kezdetben a Katolikus Tanítóképző tanáraként tevékenykedett.¹⁸ 1902-ben bekövetkezett haláláig a helyi katolikus közélet kiemelkedő jelentőségű szereplője volt. Hivatását, szemben a kor posztjoezefinista gyakorlatának lazább normáival, igen komolyan vette, és szigorúan ragaszkodott az egyházi tanítás érvényesítéséhez az élet minden területén. Az értelmiség elvállaltalanodásában, a liberalizmus térnyerésében fenyegető veszélyforrást látott, amivel szemben a hitélet helyreállítását szorgalmazta.¹⁹

A katolicizmus érdekeiért való kiállása, harciassága hamarosan országos hírnevet hozott Póda számára egy „elkeresztelési” ügy kapcsán. A vegyes házasságból származó gyermekek megkeresztelésének kérdése komoly felekezeti feszültségeket okozott. Az 1868: LIII. törvény értelmében ilyen esetben a fiúknak apjuk, a lányoknak anyjuk vallását kellett követnie, a katolikus tanítás azonban azt követelte meg, hogy minden gyermek katolikus hitben nevelkedjen. Az 1879: XL. (kihágási) törvény a katolikusok ellenállása miatt előírta, hogy „aki életkorának 18. évét még be nem töltött kiskorú egyént más vallásfelekezetbe fölvesz, 2 hónapig terjedhető elzárással és 300 Ft-ig terjedhető bírsággal büntetendő”.²⁰ A plébánosoknak tehát sok esetben választaniuk kellett az egyházi és az állami előírások betartása között.

Ez történt egy bizonyos G. Rudolf esetében is, aki Sopronban, egy evangélikus férfi és egy római katolikus nő házasságából született. A szülők kívánságára a csecsemőt – a férj rokonai által támasztott nehézségek és az evangélikus lelkész fenyegetései ellenére – 1880. november 9-én, Póda utasítása alapján káplánja keresztelte meg. Ezt az evangélikusok a kihágási törvény megsértésének tekintették, és feljelentést tettek az ügyben.²¹

Póda felfogására igen jellemző, hogy – noha lehetősége lett volna elkerülni – tudatosan vállalta az eljárásban való részvételt. Eredetileg beosztottját vádolták meg, tőle pedig csak az anyakönyvi kivonat kiadását kérték. Mivel azonban a káplán a plébános utasítására cselekedett, Póda kijelentette, hogy önmagát is vádlottnak tekinti.²² Arra törekedett, hogy igazáról meggyőzze a helyi közvéleményt, ezért még a tárgyalás előtt megjelentett egy röpiratot. Eb-

¹⁷ PÓDA: A soproni kath. „parochia” 115.

¹⁸ Bősze Balázs: A nagyúr, a főpap, Isten alázatos szolgája. In: *Sarkady Sándor* (szerk.): Soproni Füzetek. Sopron 2002. 276–278.

¹⁹ Kovács József László: Póda Endre emlékezete. In: *Sarkady Sándor* (szerk.): Soproni Füzetek. Sopron 2002. 266.

²⁰ SALACZ: A magyar kultúrharc 19.

²¹ Póda Endre: Soproni reminiscenciák! Vagy: Az 1868: 53 tck, az 1879: 40 tck. 53§-a s a cultusministeri rendeletek folytán keletkezett vallásügyi helyzetünk. Sopron 1890. Kítfass Károly könyvnyomdája. (a továbbiakban: PÓDA: Soproni reminiscenciák).

²² Kezdődik a bttv könyv érthetlenségének érthetővé tétele. Religio 39 (1880/44) 342, dec. 1.

ben rámutatott, hogy a törvény szerint az követ el kihágást, aki egy kiskorút az 1868: LIII. törvény ellenére más vallásfelekezetbe felvesz, a 17 napos G. Rudolf viszont megkeresztelésekor semmilyen felekezethez sem tartozott. Hangsúlyozta – a püspöki kar álláspontját követve²³ –, hogy a megkeresztelés nem egyenlő a felekezetbe való felvétellel, az csak a kereszténységbe való befogadást jelenti. Védekezését azonban a soproni bíróság elutasította, őt és káplánját pedig 50–50 forint pénzbüntetésre ítélte.²⁴ Az ítélet még így is enyhébb volt az ügyész által kértnél, ami egy havi elzárás és 150 forint pénzbüntetés lett volna.²⁵

Mivel időközben országszerte hasonló eljárások kezdődtek, az ügyet egyre nagyobb érdeklődés kísérte. December 28-án a másodfokú ítéletet meghozó budapesti királyi tábla felmentette a vádlottakat, elfogadva azt az érvelést, hogy a keresztelés csupán a „kereszténység egyetemébe” való felvételt jelenti.²⁶

A tábla döntése azonban – ahogyan már a kortárs megfigyelők is látták²⁷ – csupán fegyverszünetet eredményezett. Az eset után a katolikusok és a protestánsok egyaránt kérelmeikkel ostromolták az államot a jogszabályok módosításáért.²⁸ A soproni protestánsok sem nyugodtak bele a vereségbe. 1882. február 11-én a városi evangélikusok megkeresése nyomán az evangélikus szuperintendens felkérte a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot, hogy utasítsa a soproni plébániát a keresztelésekről szóló jegyzék átadására. A minisztérium megkereste Pódát, aki azonban elutasító választ küldött. Erre semmilyen reakció nem érkezett a hatóságoktól.²⁹

1884-ben azonban megjelent az első elkeresztelési rendelet, amely azokat a lelkészeket, akik nem a saját felekezetükhöz tartozó újszülöttet kereszteltek meg, kötelezte az anyakönyvi kivonatok kiadására. Az előírást azonban sok plébános figyelmen kívül hagyta. Az állam tekintélyén őrködő kultuszminiszter ezért 1890 februárjában kiadta a második elkeresztelési rendeletet, amely pénzbüntetéssel sújtotta az előírás megszegőit.³⁰

Póda Endre a katolikus egyház elleni hadüzenetként értelmezte az újabb rendeletet, az ellentétes állami és egyházi előírások miatt kialakuló lojalitási konfliktusban pedig természetesen az egyházi tanokhoz való ragaszkodást tartotta elsődlegesnek. 1890 áprilisában megjelent írásában leszögezte: „a miniszteri rendeletnek ultima ratio-ja a kultúr- vagy kultusz harc, kerülendő ugyan; mi

²³ SALACZ: A magyar kultúrharc 20.

²⁴ PÓDA: Soproni reminiscenciák 8–9, 18.

²⁵ Ngs. és főt. Póda Endre védbeszéde. Religio 39 (1880:49) 389, dec. 18.

²⁶ PÓDA: Soproni reminiscenciák 27–29; SALACZ: A magyar kultúrharc 22; Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918. Bp. 1992. (reprint) (a továbbiakban: GRATZ: A dualizmus) 293.

²⁷ A királyi tábla ítélete. Religio 40 (1881:2) 14, jan. 5.

²⁸ SALACZ: A magyar kultúrharc 24.

²⁹ Uo. 36–38.

³⁰ CSÁKY: Der Kulturkampf 96.

azonban az apostolok elvéhez ragaszkodunk; obedire oportet Deo magis quam hominibus! [Inkább kell engedelmeskednünk Istennek, mint az embereknek].”³¹

A nagygyűlés előkészítése és lefolyása

1892 novemberében a kormány – a szabadelvű párt egységének megőrzése érdekében – az egyházpolitikai reformtörvények keresztülvitele mellett döntött.³² Ez felkeltette a soproni katolikusok veszélyérzetét. 1892. november 14-én Sopron vármegye katolikus népnevelő egyesülete közgyűlést tartott, amelyen megvitatták egy gyűlés szervezésének a lehetőségét. Schlegel Péternek,³³ az egy-let elnökének a javaslatára elhatározták, a vármegye teljes papságát értekezletre hívják, hogy előkészítsék a rendezvényt.³⁴

A liberális elvek által meghatározott közéletben a papság szervezkedési igénye újdonságot jelentett, amely az országos nyilvánosság érdeklődésére is számot tartott. Ezt pontosan jelzi, hogy a – szervezők által bizalmasnak szánt – felhívás gyorsan nyilvánosságra került. A Budapesti Hírlap már bő egy héttel az értekezlet előtt beszámolt a soproni papság céljairól.³⁵

A december 28-án tartott előkészítő értekezlet jelentős érdeklődés mellett zajlott: Sopronból huszonegy pap és hét világi személy, a megyéből hatvan pap és két világi, Szombathelyről pedig egy pap jelent meg. A tanácskozás elnökének választott Póda rámutatott, hogy növelni kell a szervezkedésben a világiak szerepét, mert a siker azon is múlik, hogy a kezdeményezést ne lehessen „ultramontán”-ként beállítani: „nagy tévedés azt hinni, hogy a kat. ügy klerikális ügy, és hogy fájdalmas dolog az, hogy a világi katolikusokat némelyek el akarják az egyháziaktól idegeníteni. Mikor katolikus ügyről van szó, akkor minden katolikus nyilatkozzék és cselekedjék” – mondta. Az értekezlet ezért eldöntötte, hogy igyekeznek minél több világit megnyerni a közreműködésre. A résztvevők ezután megvitatták a katolikus közélet aktuális kérdéseit. Tiltakoztak a polgári házasság és a polgári anyakönyvezés terve ellen, mivel „a nép általános vallásos érzületére csakis lelohasztólag hathat az anyakönyvnek profán kezekbe való adása”. A hatékony fellépés érdekében országos nagygyűlés megtartását javasolták, és – Zalka János püspök kívánságát is teljesítve – minden községet felkértek arra, hogy írásban, sok aláírással támogatva, tiltakozzanak a reformok ellen országgyűlési képviselőjüknel.³⁶ Ez csatlakozást jelentett ahhoz az országos ak-

³¹ PÓDA: Soproni reminiscenciák 42.

³² GRATZ: A dualizmus 303.

³³ Schlegel Péter (1839–1909): 1870-től Süttör plébánosa, esperes, egyházi író, 1900-tól kanonok és főesperes. A következőkben a papi életrajzi adatok forrása A győri egyházmegye történeti névtára (1740–2011) munkacímű kézirat.

³⁴ A Sopronban 1893. február 20-án tartott katolikus nagygyűlés emlékkönyve. Sopron 1893. (a továbbiakban: Emlékkönyv) 2–4.

³⁵ Az egyházpolitikai kérdések. Budapesti Hírlap 12 (1892:350) 2, dec. 19.

³⁶ Emlékkönyv 7–12.

cióhoz, amely már december közepén megindult a képviselők befolyásolására. Ekkor Sopron megyéből az eszterházai és a lövői választókerület képviselője is hasonló felszólítást kapott a katolikus polgároktól.³⁷

Az értekezleten kiválasztották a nagygyűlés előadóit is, akik február elejére terjesztették be jelentéseiket az előkészítő bizottságnak. A szervezők az eseményt demonstrációnak, nem pedig a véleménycsere fórumának szánták, ezért – és talán a provokációtól való félelem miatt – eldöntötték, hogy a gyűlés kerülni fog minden felszólalást, a rezolúciókat egyhangúlag fogja határozattá emelni. Az esetleges „bajkeverők” kiszűrését szolgálhatta az is, hogy a gyűlésre csak névre szóló meghívóval lehetett belépni.³⁸ Az elnöki tisztre Zichy Nándor gróftól kérték fel, aki elfogadta azt, de megbetegedése miatt végül Esterházy Miklós Mórictól, a budapesti Katolikus Kör elnökét küldte maga helyett.³⁹

Az esemény időpontját február 20-ára tűzték ki, ami szerencsés döntésnek bizonyult. Egy nappal korábban volt ugyanis XIII. Leó pápa 50. püspöki jubileuma, amelyet Rómában nagy pompával ünnepeltek meg. A Szent Péter bazilikában tartott misét a pápa Urbi et orbi áldása követte, az ünnepségen mintegy hatvanezer ember vett részt.⁴⁰ Magyarországon az egyház szintén megemlékezett a jubileumról. Országszerte impozáns népünnepélyeket tartottak,⁴¹ amelyek hozzájárulhattak a felekezeti öntudat felébresztéséhez.

A nagygyűlés tehát lényegében már február 19-én, a jubileum megünneplésével elkezdődött Sopronban. Az egyházi épületeket fellobogózták, minden templomban misét tartottak. Az esti vonatokkal pedig már százával jöttek a résztvevők.⁴² Ekkor érkezett meg Esterházy Miklós Mórictól is, aki részt vett a katolikus olvasóegyesületben tartott ismerkedési esten. A gróf magatartásával érzékeltette, hogy a katolikus ügy érdekében felülemelkedik a társadalmi különbségeken, és a közrendűekből álló társaságban „kedves, lekötelező modorával, az ügy iránt tanúsított nemes lelkesedésével az első pillanatban megnyerte mindannyiak tiszteletét s legbensőbb rokonszenvét”.⁴³

A gyűlés érdemi része másnap délelőtt zajlott le. A helyszínre vezető utcán két zászlórudat állítottak fel, és az egyházi épületekre is lobogókat tűztek ki, amiről aztán később egyes lapokban az egész város feldíszítéseként adtak hírt.⁴⁴ Az eseményre 2500 belépőjegyet adtak ki.⁴⁵ A tudósítóknak feltűnt, hogy a helyi arisztokraták közül csupán Széchényi Kálmán⁴⁶ gróf jelent meg. Bár Esterhá-

³⁷ Akció a polgári házasság ellen. Budapesti Hírlap 12 (1892: 352.) 2, dec. 21.

³⁸ Sopron. Religio 52 (1893:8) 63, jan. 28.

³⁹ Emlékkönyv 16.

⁴⁰ A pápa püspöki jubileumának főnapja. Religio 52 (1893:15) 120, febr. 22.

⁴¹ A pápa püspöki jubileuma Magyarországon. Religio 52 (1893:15) 120, febr. 22.

⁴² A soproni katolikus nagygyűlés. Budapesti Hírlap 13 (1893:51) 2, febr. 20.

⁴³ Emlékkönyv 17.

⁴⁴ A soproni kath. gyűlés. Pesti Hírlap 15 (1893:56) 3, febr. 25.

⁴⁵ Reflexiók a soproni kath. nagygyűlésre. Magyar Állam 34 (1893: 48) 2, febr. 28.

⁴⁶ Széchényi Kálmán gróf (1824–1914): agrárius politikus, 1861 óta a főrendiház tagja, 1892-től titkos tanácsos.

zy Pál⁴⁷ főispán a városban tartózkodott, nem vett részt a gyűlésen. Ott volt viszont sok hivatalnok, a polgármester, a népes katolikus egyházközség tagjai. A többséget azonban a plébánosok és a falusiak alkották.⁴⁸ A gyűlés nagyobb tömeget vonzott a városba. „A papok, iparospolgárok és egyszerű földművesek ezrei hullámzottak az utcákon. Kilenc órakor Marac Ferenc⁴⁹ [sic!] prépostkanonok ünnepi misét mond a zsúfolásig megtelt plébániatemplomban. Innen a nép zászlók alatt, példás rendben a tornacsarnok tágas nagy termébe vonult, melyet pazarul földíszítettek zászlókkal és drapériákkal. A nagygyűlést pontban tíz órakor nyitotta meg az iskolai növendékek vegyes kara. A gyermekek a Hol Szent Péter sírba téve kezdetű pápai himnusz énekelték s a jelenvoltak állva hallgatták végig az éneket.”⁵⁰

Az üdvözlő beszédek a társadalmi tömörülés gondolata körül forogtak. Esterházy gróf a múlt hibáit, az összefogás hiányát kárhoztatta. Úgy vélte: „szükséges, hogy a katolikusok széles ezen országban erős falanxszá tömörülven, azon helyzetbe juthassanak, hogy jogaikat érvényesíteni képesek lehessenek. Ezen eszközök között van a mai nap is.” Ezért tényleges befolyással rendelkező, az ország minden településén jelen lévő katolikus autonómia létrehozását sürgette.⁵¹ A társadalmi bázis szélesítésének szándékára utal, hogy hosszasan részletezte szociális elképzeléseit: „békességet kell csinálni a műhelyekben, a munkást és családját öregség, munkaképtelenség s baleset ellenére biztosítani kell. A munkás szerszámaikat és a mezőgazda gazdasági eszközeit ki kell venni a zálogolás alá vehető tárgyak közül” – mondta. Ez a szociális elköteleződés az 1893–1894-ben tartott további regionális nagygyűléseken is jól tetten érhető – főként Esterházy és Prohászka Ottokár szónoklataiban.⁵²

Póda Endre elsősorban a világiakhoz fordult, azt a tudatot igyekezett erősíteni bennük, hogy az egyházi érdekek képviselője az ő feladatuk is: „megvan Önökben a tárgyalásra szükséges intelligencia [...] az Önök értelmisége nem szorult a papi agitációra”. Velük éles ellentétben elítélte a kormány álláspontját támogató hívőket, a liberális sajtó által gyakran „jó”-nak hívott katolikusokat. „Ki a jó és intelligens katolikus? Tán az, aki szent hitének tanait nem ismeri, nem gyakorolja, a kat. mozgalomtól irtózik, de azért a felekezeti érdekét szolgálja, sőt még a polgári házasságot is megszavazza a kat. hit sérelme nélkül?”⁵³

⁴⁷ Esterházy Pál herceg (1843–1898): Sopron vármegye és város főispánja 1872 és 1894 között.

⁴⁸ Der Katholikentag in Oedenburg. Oedenburger Zeitung 26 (1893:42) 3, febr. 20.

⁴⁹ Maráz Ferenc (1827–1902): 1880-tól majki címzetes prépost, a soproni társaskáptalan tagja 1874 és 1902 között.

⁵⁰ A soproni katolikus nagygyűlés. Budapesti Hírlap 13 (1893:52) 2, febr. 21.

⁵¹ Emlékkönyv 19.

⁵² Klestenitz Tibor: Prohászka Ottokár a komáromi és pozsonyi katolikus nagygyűlésen. In: Mózessy Gergely (szerk.): Prohászka-tanulmányok, 2009–2012. Székesfehérvár 2012. 114–131.

⁵³ Emlékkönyv 20–21.

A gyűlés ezután táviratot intézett XIII. Leóhoz, majd megkezdődött az aktuális témák tárgyalása. Páder Rezső⁵⁴ a katolikus autonómiáról beszélt. A törekvés ennek a szervezetnek a létrehozására irányult, amely azt szolgálta volna, hogy az egyház világi ügyeinek intézésébe a hívőket is bevonják, már régóta megjelent, azonban az 1870-ben tartott első autonómiai kongresszus nem hozott sikert. Páder az akkori kudarcért a világiak túlzott befolyásra való törekvését hibáztatta, ezért hangsúlyozta, hogy a szervezet nem lehet illetékes a lelki ügyekben. Úgy látta, hogy már nincsenek olyanok az egyházban, akik egyházkormányzati vagy liturgiai kérdésekben „reformot” akarnának, az idő tehát megérett az autonómia létrehozására: „a kat. papságnak és híveknek közös működése, az ezzel járó találkozás, eszmecsere, felvilágosítás, jó példa, áldozatkészség, ügyeinknek, intézeteinknek, vagyoni helyzetünknek ismerete, a kat. érdeklődést kimondhatatlanul fokozná” – vélekedett.

Páder hangsúlyozta: tévedés, hogy a katolicizmus ügye csupán a papság ügye volna. Hallgatóit emlékeztette arra, hogy a főpapok kinevezéséhez a minisztérium hozzájárulása is szükséges, ami azzal a következménnyel járhat, hogy a püspökségeket nem rátermettség, hanem a politikai lojalitás alapján adományozzák, ha nincs autonómia, amely megvédené a közösség érdekeit. Másik példája a még a 18. században egyházi vagyonokból létrehozott Tanulmányi, Vallás- és Egyetemi Alapok sorsa volt. Páder szerint ez a vagyon „a katolikusok tudta és ellenőrzése nélkül használtatik fel [...] A kat. vagyon ezen mostani állapotában, a katolicizmus számára nincs is biztosítva!” Úgy vélte, hogy ezen alapok ellenőrzésére is az autonómia lenne a leghivatottabb. A gyűlés ezért határozatában kérte az autonómia törvénybe iktatását. A világi hívők fokozott bevonásának szándékára utal, hogy a határozat az autonómia vezetését választott testületre bízta volna.⁵⁵

Rohn Nándor⁵⁶ a tanítás katolikus szellemiségének fontosságáról beszélt. Kiindulópontja szerint „az oktatás egyéb tárgyai révén támadt világnézetnek a hitoktatás által nyújtottával semmiféle ellentétben nem szabad állania, sőt inkább teljes összhangra van szükség, mert az ellentétes nézetek összeütközése teljesen megghiúsítaná a célba vett nevelő hatást”. Ezért azt sürgette, hogy az óvodától egészen az egyetemig biztosítsák a megfelelő számú és minőségű hitvallásos iskolát. A gyűlés határozatban mondta ki, hogy az ifjúságot katolikus szellemben neveljék, a középiskolák és a tanítóképzők is felekezeti legyenek. Az államot felszólította, hogy a katolikus iskolák felállítását ne csupán tűrje, de támogassa is. Végül kérte, hogy a megye közönsége vegye pártfogásába Sopron vármegye katolikus népnevelési egyesületét.⁵⁷

⁵⁴ Páder Rezső (1851–1924): 1890-től Sopronhorpácson plébános, röpiratok szerzője, 1896-tól a Katolikus Néppárt országgyűlési képviselője.

⁵⁵ Emlékkönyv 23–28.

⁵⁶ Rohn Nándor (1860–?): kántor, tanító, katolikus egyesületek vezetője, 1891-től a soproni katolikus elemi iskolák igazgatója.

⁵⁷ Emlékkönyv 30–33.

Gyürky Ödön⁵⁸ a társadalmi szervezkedés és a sajtó kérdésével foglalkozott. Rámutatott arra a problémára, hogy a hívők nagy része nem rendelkezik katolikus közéleti identitással, ezért az „alvó katolikusok” meggyőzését tartotta kulcskérdésnek: „hasztalan akarunk katolikus politikát, ha nincs katolikus társadalom, mely annak életerős talaját képezze. Hasztalan beszélünk kat. sajtóról, ha nincs kat. társadalom, mely azt támogassa” – mondta. Szerinte az egyleteknek először társadalmi akciót kell folytatniuk, amely a politika fölött áll, de egyesít minden egyházához híu hívőt, majd, hasonlóan Németországhoz, ebből sarjadhathat ki a politikai cselekvés. Ám azt is hangsúlyozta, hogy a politikai célok kijelölése önmagában még nem elegendő a társadalmi bázis megnyeréséhez, ezért – Esterházy gondolatait ismételve – úgy vélekedett: „a mi tevékenységünk csak úgy fog sikerre vezetni, ha belevonjuk ebbe a nép anyagi érdekeit is, ha egy nagy érdekközösséget, egy nagy érdekszövetséget hozunk létre [...] ami gyakran szorosabb kapcsolatot képez minden eszmei, minden ideális célnál és törekvésnél.”⁵⁹

A Gyürky által beterjesztett határozat a sajtó pártolására ösztönző pápai körlevelek szellemiségét tükrözte.⁶⁰ Kimondta, hogy a liberális és a hitetlen lapok olvasása bűn, amelytől mindenkit meg kell óvni, viszont a hívek kötelesek a katolikus sajtót támogatni. A határozat javaslatot tett egy magyar és egy német nyelvű képes politikai lap alapítására a vallástól elidegenített olvasók megszólítására, és a katolikus szépirodalom magasabb minőségű művelésére. Szükségesnek tartotta, hogy a katolikus körök és olvasóegyletek hozzanak létre könyvtárakat, állítsák össze az ajánlható olvasmányok listáját. Javasolta, hogy a liberális előadások ellensúlyozására tartsanak katolikus felolvasásokat, valamint azt, hogy az elfogult tudományos művek helyett az értelmiség igényeihez igazodó apologetikus írásokat adjanak ki.⁶¹ A javaslat megfogalmazásakor Gyürky egy helyi példára, a soproni katolikus olvasóegyesületre is hagyatkozhatott, amelyet 1865-ben alapítottak a katolikus irodalom és sajtó olvasásának előmozdítására. A Póda Endre által vezetett egyesületnek 1890-ben 120–150 tagja és 2000 kötetes gyűjteménye volt.⁶²

Végül Dominkovics Sándor⁶³ beszélt az egyházpolitikai reformokról. Érvei szerint a gyermekek vallásáról szóló állami rendelkezések sértik a lelkiismereti szabadságot. Azt is kiemelte, hogy a polgári anyakönyvezés bevezetése drága lesz, a költségeket pedig az adófizetőknek kell állniuk, noha „az egészséges ma-

⁵⁸ Gyürky Ödön (1863–1938): író, újságíró. 1889-ben a Budapesti Katolikus Kör alapító titkára, 1890-től a Magyar Állam című napilap belső munkatársa.

⁵⁹ Emlékkönyv 34–37.

⁶⁰ A sajtótörténeti összefüggésekről l. *Klestenitz Tibor*: A magyar katolicizmus és a sajtó kérdése a 19–20. század fordulóján. In: *Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből*. Bp. 2009. 160–178.

⁶¹ Emlékkönyv 41–42.

⁶² PÓDA: A soproni kath. „parochia” 152.

⁶³ Dominkovics Sándor (1839–1893): szentszéki ülnök, 1878-tól haláláig Kapuvár plébánosa, 1893-tól főesperes.

gyar észjárás mindig azt tartotta, hogy nem kell azt forinton venni, amit garasért is meg lehet kapni”.⁶⁴

A szónok a zsidó recepció szándéka ellen is állást foglalt, amit „a pénzhatalom előtt görnyedő politikai bizantinizmus” jeleként értékelt. Ugyanakkor érvelése összhangban állt Zichy Nándor és a főrendi ellenzék felfogásával,⁶⁵ amely teológiai okokból ellenezte a lépést, és elhatárolta magát az antiszemitizmustól: „Nem a zsidónak lenézése, vagy az ő polgári egyénisége iránti türelmetlenség nyilatkozik meg ebben; mert a keresztény tudja legjobban, hogy ők is egy mennyei Atyának gyermekei, egy hazának polgárai velünk; hanem az aequiparáció [összehasonlítás] ellen. [...] A kereszténység saját méltósága érzetében perhorreszkálja [elutasítja] azt a mindent nivelláló érthetetlen törekvést, mely a keresztény és zsidó közt vallásilag is a »tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot«⁶⁶ akarja törvénybe iktatni, vagyis [...] azt kimondani, hogy keresztényből polgári engedély mellett zsidó is válhat.”⁶⁷

A gyűlés határozatban kérte a kormánytól, hogy módosítsa az 1868-as törvényt a gyermekek vallásáról, figyelembe véve a szülők természetes jogát annak eldöntésére, hogy gyermekeiket milyen hitben nevelik. Kérték továbbá az elkeresztelési rendelet hatályon kívül helyezését, valamint a polgári házasság és az állami anyakönyvvizetés tervének elvetését.⁶⁸

A gyűlés lezárása után 250 fős díszebédet tartottak a kaszinóban. Esterházy gróf először a pápára, majd a királyra és családjára mondott pohárköszöntőt. Erre a zenekar a magyar himnuszot játszotta, majd a grófra és a vendégekre, a primásra, Zalka püspökre ürítették a poharakat. Esterházy ezután „Sopron megye hölgyeit éltette és arra kérte őket, hogy jó katolikus férfiakat neveljenek a fiatal nemzedékből”. Végül a katolikus vezérférfiakra, a nagygyűlés előadóira, a katolikus lelkészekre és a katolikus sajtóra mondtak köszöntőt.⁶⁹

A gyűlés megküldte határozatait a kormánynak és Zalka János győri püspöknek, akitől kérte, hogy azt terjessze fel a püspöki karhoz és „hathatós szószólásával támogatni kegyeskedjék”.⁷⁰ Ezekre a kezdeményezésekre azonban a szervezőbizottság nem kapott választ.⁷¹ A Szentszék azonban gyorsan és igen

⁶⁴ Emlékkönyv 47–50.

⁶⁵ *Gyurgyák János*: A zsidókérdés Magyarországon: politikai eszmetörténet. Bp. 2001. 292–294.

⁶⁶ Utalás az 1848: XX. törvénycikk 2. paragrafusára, amely a bevett vallásfelekezetek közötti tökéletes egyenlőség és viszonyosság kimondásáról intézkedett.

⁶⁷ Emlékkönyv 51.

⁶⁸ Emlékkönyv 57–58.

⁶⁹ A soproni katolikus nagygyűlés. Budapesti Hírlap 13 (1893:52) 2, febr. 21.

⁷⁰ GyEL PL Egyházak. 692/1893. A nagygyűlés elnökségének levele Zalka Jánoshoz, 1893. február 26.

⁷¹ Emlékkönyv 59.

elismerően reagált. Rampolla bíboros államtitkár⁷² szíves hangú táviratot küldött a grófnak, a pápa nevében üdvözölve őt magatartásáért.⁷³

A gyűlés következményei és közéleti visszhangja

Ahogyan a vármegye hivatalos lapja is leszögezte, a gyűlést az egész országban nagy figyelem kísérte.⁷⁴ A különféle szellemi irányzatok sajtótermékei között azonnal megindult a verseny az esemény értelmezéséről, közéleti jelentőségének felméréséről. A katolikus sajtó diadalmas hangvételű cikkeket közölt. A Magyar Állam publicistája leszögezte, hogy a nagygyűlés megtartásával Magyarországon megszületett a politikai katolicizmus. Úgy vélte, hogy a liberális lapokban özönlenni fognak a vádak az eseményre, „de ha van alkotmány Magyarország, akkor az alkotmányos jogot mi katolikusok is reklamáljuk magunknak”. Ezért a soproni példa követését sürgette: minden megyében tartssanak katolikus gyűlést, hogy bebizonyítsák: a liberális sajtó véleménye, a felülről irányított kormánypárti nagygyűlések határozatai nem azonosak az ország közvéleményével.⁷⁵ A bennfentes információkat közlő lap szerint a szervezők eleinte maguk sem voltak biztosak abban, hogy a gyűlés eléggé látogatott lesz-e, és attól tartottak, hogy egyes résztvevők viselkedése lejáráthatja az ügyet. Kezdetben a vármegyházát, majd a kaszinót szánták helyszínnek, és csak a nagy érdeklődést látva döntöttek a tornacsarnok mellett. A második aggály is alaptalannak bizonyult, hiszen az eseményt végig „előkelő modor” jellemezte, nem hangzottak el szenvedélyes megnyilvánulások, éles ellentétben a komáromi református gyűlés „minősíthetetlen inszINUÁCIÓIVAL”.⁷⁶ A nagygyűlés tehát a publicista szerint az „igazi civilizáció evangéliumának megnyilatkozása” volt, a tömeges érdeklődés pedig azt jelezte, hogy megérett az idő a politikai szervezkedésre.⁷⁷

A nem egyházi sajtó szintén nagy tért szentelt az eseménynek. Az érdeklődést jelzi, hogy a Budapesti Hírlap már a gyűlés napján vezércikkben foglalkozott a kérdéssel. A publicista a semleges megfigyelő nézőpontjából fogalmazta meg véleményét. A katolikusok közéleti aktivizálódásáért a kormányt tartotta felelősnek, hangsúlyozva, hogy a nagygyűlés csak reakció a hatalom által korábban megrendelt törvényhatósági állásfoglalásokra. A soproni nagygyűlés célja szerinte „a katolikus népet politikai párttá szervezni, ami nagyon komoly dolog”. Az olvasókörök alapításában a politikai szervezkedés első lépését látta, ami

⁷² Mariano Rampolla (1843–1913): szentszéki diplomata, 1887-től bíboros, 1887 és 1903 között az Apostoli Szentszék államtitkára.

⁷³ A pápa Esterházy Miklós Móric grófnak. Budapesti Hírlap 13 (1893:61) 6, márc. 2.

⁷⁴ Sopron. Sopronvármegye Hivatalos Lapja 23 (1893:23) 1, febr. 21.

⁷⁵ A soproni kath. nagygyűlés. Magyar Állam 34 (1893:43) 1, febr. 22.

⁷⁶ A dunántúli református egyházkerület Tisza Kálmán főgondnokságának huszonöt éves jubileumán, 1892. szeptember 4–5-én tartott komáromi gyűlésén a katolikusok értékelése szerint durva támadások hangzottak el egyházuk ellen. SALACZ: A magyar kultúrharc 169–171.

⁷⁷ Reflexiók a soproni kath. nagygyűlésre. Magyar Állam 34 (1893:48) 2, febr. 28.

a társadalom polarizálódásának veszélyét hordozhatja magában. „Látható ebből, mily nagy követ dobott egy bolond kormány a kútba [...] Most már egyik rész izgatja az intelligenciát, másik a népet s ebből akkora gabalyodás lesz, hogy beláthatatlan bonyodalmaknak nézünk elibe”.⁷⁸

Az egyértelműen kormánytámogató Pesti Hírlap viszont úgy értelmezte az eseményeket, hogy a gyűlés a katolikus célok „leleplezésével” tulajdonképpen a liberálisok érdekeit szolgálta: a publicista szerint a soproniak az „ultramontán zászló” kibontásával minden „felvilágosodott hazafit” elriasztottak maguktól. Úgy vélte, hogy kezdetben, az egyházpolitikai reformtervek felmerülésekor a katolikus liberálisok is tartózkodóak voltak a reformokkal szemben a dogmatikai kételyek miatt. Sopronban azonban a „legsötétebb ultramontanizmus és a feudál-konzervatív érdekek” nyilatkoztak meg, ami megváltoztatta felfogásukat. „A soproni gyűlés a maga pápai áldásával, fölrataival, kath. iskoláival, köreivel, silány sajtójával s ridegen ultramontán jellegű szervezkedésével visszadöbentette magát a magyar kath. világot is. Ily külföldről importált szervezethez s ily programhoz Magyarországon legfőlebb csak azok csatlakozhatnak, akik élethivatásuknál fogva hozzá vannak kötve a katolikus klérushoz vagy a feudálarisztokráciához” – vélekedett. A szerző a vidéki városban megnyilvánuló „maradi” szellemmel ellentétbe állítva számolt be arról, hogy Budapest közgyűlése elsőprő többséggel, 350:10 arányban támogatta az egyházpolitikai reformokat.⁷⁹ Néhány nappal később a lap már arról igyekezett meggyőzni olvasóit, hogy az eseményt nem kell komolyan venni, mert résztvevői politikailag „éretlen” személyek voltak. Az újabb beszámoló szerint a hazafias érzelmek által vezérelt soproni értelmiség szinte egyhangúan ignorálta a gyűlést, ami a nemzeti egység megbontása volt. A résztvevő világiak elsősorban rábaközi parasztok voltak, akik maguk sem voltak tisztában a gyűlés céljaival: egyesek úgy vélték, hogy az urak a zsidókat akarják kikergetni, mások szerint el akarták fojtani az „új vallást”. A szerző szerint a szervezők maguk is elégedetlenek voltak, a legfőbb eredményt abban látták, hogy legalább életjelet adtak magukról.⁸⁰

A szociáldemokrata munkásság nézeteit tükröző Népszava február 23-án fejtette ki véleményét, amelyet gunyorosan antiklerikális hangnemben fogalmazott meg: „A papság most oly agitációt fejt ki a liberális szellő ellen, hogy valóban még a legjobb igazhívő sem tudja már, hogy mi a különbség a kortestanya és a templom közt. [...] A papok agitációja és az erre használt eszközök oly gyermekies, oly nevetséges színezetűek, hogy még a magyar köznép, de még az asszonyok is kacagással fogadják és leszállítják azokat valóságos értékükre.”⁸¹

Sopron liberális orgánuma, az Oedenburger Zeitung szintén foglalkozott a népgyűléssel. A lap publicistája részletekbe menően kritizálta a határozatok, sérelmezve például, hogy a program tartalmazza az autonómiát, csorbítva

⁷⁸ Pro et contra. Budapesti Hírlap 13 (1893:51) 1, febr. 20.

⁷⁹ Sopron és Budapest. Pesti Hírlap 15 (1893:52) 1, febr. 21.

⁸⁰ A soproni kath. gyűlés. Pesti Hírlap 15 (1893:56) 4, febr. 25.

⁸¹ Népszava 21 (1893:8) 6, febr. 24.

ezzel a király főkegyúri jogait. A gyűlés fontos tanulságának tartotta, hogy a papság még hatékonyabban akarja uralni a lelkeket, ezért keresztényszocialista propagandát terjesztő országos hálózatot szeretne létrehozni, amely „fekete demagógiával” árasztaná el az alsóbb néprétegeket.⁸²

A sajtótámadások azonban, amelyek a vallás és a politika elválasztásának liberális elvén alapultak, céljukkal ellentétesen tovább erősítették a soproni katolikus szervezkedési hajlandóságot. A külső fenyegetés lehetőséget nyújtott a „védekező provokáció” néven ismert kohéziós technika alkalmazására, amely a közösség tagjainak összetartását célozza.⁸³ A Soproni Katolikus Sajtóegyesület március 5-én rendkívüli ülésén ítélte el a „katolikusellenes” helyi lapot, és ennek bojkottjára kérte a híveket. Egyben az egyesület eldöntötte, hogy Póda Endre vezetésével keresztény-konzervatív lapot alapít Oedenburger Volksblatt néven.⁸⁴

Ám a liberális polgárság szintén szervezkedni kezdett. Március 4-én Kania Józsefnek, a városi közgyűlés képviselőjének a felhívására a testület ötven tagja tanácskozást tartott. Elhatározták, hogy a március 9-i városi közgyűlésen javaslatot tesznek a kormányzati egyházpolitika melletti bizalom kinyilvánítására. Egy katolikus egyházközségi felügyelő kérésére ugyanakkor abban is megállapodtak, hogy a kormányt a katolikus autonómia engedélyezésére is felkérjük. A résztvevők hangsúlyozták, hogy nem a szabadelvű párt tagjaiként, hanem mint a szabadelvű törekvések hívei írják alá felhívásukat.⁸⁵

A város következő közgyűlését évek óta nem tapasztalt érdeklődés övezte, a tanácskozási terem zsúfolásig megtelt. Először Kania kapott szót, aki a szabad egyház a szabad államban alapelve mellett kardoskodott. Amikor kijelentette, hogy a klérus nem a törvények szellemében vezeti az anyakönyveket, Póda Endre hangos bekiabálással tiltakozott. Kania végül kifejtette, hogy a helyhatóságok egységesen támogatják a kormányt, ezért Sopron sem maradhat le, amit a hallgatóság megéljenezett. Ezután Póda emelkedett szólásra, és szenvedélyes hangvételű beszédet intézett a kormány ellen. Azzal érvelt, hogy az államnak semmi köze ahhoz, ha ő egyházi feljebbvalóit és papi lelkiismeretét követi. Amikor arról beszélt, hogy „senki, aki hisz az evangéliumban és az isteni megváltóban, nem fogadhatja el az indítványt”, szavai erős felháborodást váltottak ki. Beszédére az evangélikus lelkész válaszolt, aki elmondta: ő hisz az evangéliumban, mégis elfogadja a nyilatkozatot. Az egyházpolitika nem vallási kérdés, állampolgárként a vallásszabadságot és a polgári házasságot szükségesnek, a modern állam részének tartja. „Az állam szent feladata minden polgárát különbség és személyválogatás nélkül jogaiban megvédeni” – mondta, amit a

⁸² Die Komplikation der kirchenpolitischen Verhältnisse. Oedenburger Zeitung 26 (1893:44) 1, febr. 22.

⁸³ *Enyedi Zsolt*: Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza. Bp. 1998. 27.

⁸⁴ Gott zum Gruß. Oedenburger Volksblatt 1 (1893:1) 1, márc. 19.

⁸⁵ Budapesti Hírlap 13 (1893) 3, márc. 5.

közygyűlés viharos éljenzéssel fogadott. Ezt követte a döntő szavazás, amelyen 54:27 arányban a liberálisok álláspontja kerekedett felül.⁸⁶

Ilyen előzmények után jelent meg a katolikus lap, az Oedenburger Volksblatt első száma 1893. március 19-én. A programcikk szerint már 1875-ben saját lap alapítását tervezték, erről azonban a nagyra értékelt felekezeti békére való tekintettel lemondtak. Ezt a helyzetet kihasználta a helyi „színtelen sajtó”, amely a liberalizmus jegyében az egyház ellenségeit támogatta. A lap fő céljának azt tartotta, hogy a katolikusok, hasonlóan az öntudatos protestánsokhoz és zsidókhoz, vállalják fel hitüket a közéletben.⁸⁷

Az Oedenburger Zeitung szerkesztősége – természetesen – igen élesen reagált a világnézeti alapon álló konkurens megjelenésére, amivel hozzájárult a helyi közélet további polarizálódásához. A lap azzal vádolta Pódát, hogy vállalkozása tudatosan egymás ellen fordítja az embereket, noha papként a békét kellene őriznie. A lap publicistája azt állította, hogy a Volksblatt a katolikusokat is megosztja, hiszen azt, aki nem fizet elő, „kárhózzattal fenyegeti meg”, és elítélte, hogy a lap lelkiismereti nyomásgyakorlással akar előfizetőket szerezni.⁸⁸ A városban egy ideig magasra csaptak az indulatok, Póda névtelen inzultáló leveleket kapott.⁸⁹

A katolikus nagygyűlés a munkásmozgalmat is válasza ösztönözte. A soproni tornacsarnokban július 9-én tartottak tanácskozást a szabadelvű munkások, hogy a „reakció” ellen tiltakozzanak. A szervezők „elfogulatlan képet” akartak kínálni a munkásoknak az egyházpolitikai reformokról, amelyeket a klérus szerintük csak anyagi érdekeit féltve ellenzett. Ezért felszólították a katolikusok vezetőit, hogy jöjjenek el a gyűlésre és álljanak ki a véleményükért. Ha nem vállalkoznak erre – írta a felhívás –, akkor ezzel önként beismerik, hogy valójában nem a katolikus tanok, hanem személyes érdekeik mozgatták őket.⁹⁰

Az eseményen végül mintegy ötszáz személy, többségében fiatal munkás jelent meg – a katolikusok képviselői távol maradtak.⁹¹ A szervezők meghívták a gyűlésre az elismert személyiségnek számító Ferdinand Kronawettert,⁹² aki közismert volt antiklerikális nézeteiről. Mivel azonban osztrákként külföldi állampolgárnak számított, a hatóság megtiltotta számára, hogy felszólaljon. A

⁸⁶ Oedenburger Munizipal-Ausschuss. Die Kulturdebatte. Oedenburger Zeitung 26 (1893:58) 1–3, márc. 10.

⁸⁷ Gott zum Gruß! Oedenburger Volksblatt 1 (1893:1) 1.

⁸⁸ M. E. Die Komplikation der kirchenpolitischen Verhältnisse. Oedenburger Zeitung 26 (1893:44) 1, febr. 22.

⁸⁹ *Andreas von Póda*: Offene Bitte an meine Freunde. Oedenburger Volksblatt 1 (1893:2) 1, márc. 21.

⁹⁰ Dr. Kronawetter kommt! Oedenburger Zeitung 1 (1893:26) 1, júl. 6.

⁹¹ Was lehrt uns die Oedenburger sozialdemokratische Volksversammlung? Oedenburger Volksblatt 1 (1893:28) 2, júl. 13.

⁹² Ferdinand Kronawetter (1838–1913): osztrák politikus, a bécsi (josefstadti) demokratikus egyesület alapítója, több alkalommal képviselő az osztrák birodalmi gyűlésben, 1892-ben liberális támogatással választották meg.

beszédet ezért végül Kiss Adolf, a budapesti szabók lapjának szerkesztője tartotta meg. Ahogyan a tudósítók megjegyezték, szónoklatát közismert röpiratok nyomán állította össze. Elmondta, hogy be kell hozni a polgári házasságot – amit a papok csak anyagi érdekeik miatt elleneznek –, végre kell hajtani a reformokat, az állam és az egyház teljes elválasztását, az iskolák államosítását. Emellett általános, titkos és közvetlen választójogot követelt minden huszadik életévét betöltött állampolgárnak. Javaslatait a gyűlést ellenőrző rendőrtiszt túlzottan radikálisnak találta, ezért kijelentette, hogy azokat a gyűlés nem fogadhatja el.⁹³ Kiss ennek ellenére elfogadottnak nyilvánította a határozatokat. Ezután Zalkai Alajos, a pozsonyi Neue Volkszeitung szerkesztője tartott német nyelvű beszédet. Zalkai a „fekete társaság”-ot, vagyis a papokat, a mágnásokat és a kapitalistákat támadta. A klérust a haladás és a dolgozó nép ellenségének nyilvánította, mire a rendőrtiszt ismét közbelépett, és felfüggesztette a gyűlést. Mivel időközben dél lett, az emberek békésen távoztak a tornacsarnokból.⁹⁴

Összegzés

A soproni katolikus nagygyűlést a történeti szakirodalom a főrendi ellenzék felülről tervezett akciójaként tartja számon.⁹⁵ Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk a gyűlés szervezésének folyamatát, arra a következtetésre juthatunk, hogy a kezdeményező szerepet valójában a helyi papság játszotta. A városi katolikus közösségben az egyházközség működése következtében nem volt ismeretlen magatartásforma a társadalmi tömörülés és a világi hatalommal szembeni ellenállás. A klérus ideális vezetővel rendelkező Póda Endre személyében, aki mindig vállalta a nyílt kiállást az általa igazságtalannak tartott állami rendelkezésekkel szemben. Ahogyan az esemény előkészítésében, úgy a gyűlés szónokai között is a helyi papság kiemelkedő személyiségei töltötték be döntő szerepet. A szervezőknek viszont, a magyar politikai kultúra sajátosságainak megfelelően, szükségük volt az arisztokraták közreműködésére, a főrendi ellenzék vezetői pedig vállalkoztak is erre a szerepre, hiszen az beleillett politikai elképzeléseikbe. Esterházy Miklós Móric beszéde és a gyűlés határozatai, különösen pedig az arisztokraták bizalmasa, Gyürky Ödön által beterjesztett elképzelések arra engednek következtetni, hogy a főrendi ellenzék egyes tagjai ekkor már nyitottak voltak a teljes társadalom megszólítására, és nem kizárólag a középosztály körében kerestek támogatást.

A soproni határozatokban megfogalmazott törekvések újfajta katolikus stratégia megjelenését jelentették, amelyek az addigi módszer – az állam és az egyház közötti háttéralkuk – helyett a nyilvános nyomásgyakorláson és a társa-

⁹³ A soproni népgyűlés. Pesti Napló 44 (1893:193) 3. júl. 10.

⁹⁴ Die Volksversammlung in der Turnhalle. Oedenburger Zeitung 26 (1893:156) 3. júl. 10.

⁹⁵ SZABÓ: A Néppárt 183.

dalmi szervezkedésen alapultak.⁹⁶ Ez összhangban állt a Szentszék elvárásaival is. XIII. Leó 1893. szeptember 2-án adta ki *Constanti Hungarorum* kezdetű enciklikáját, amelyben a társadalmi összefogás megszervezését sürgette, megemlítve többek között az évenként tartandó nagygyűléseket, a sajtó fejlesztését, az oktatás katolikus szellemiségének védelmét és a laikusok hitbuzgalmi egyesületeit.⁹⁷

A nagygyűlésen az önszerveződés igénye, az egyházi közélet óvatos demokratizálásának szándéka dominált, még akkor is, ha a szervezők a soproni eseményen a népre nem tevékeny szereplőként, csak passzív résztvevőként számítottak. A demokratizálási igényt mutatja az is, hogy a soproniak, akiknek jól működött képviselői alapú egyházközségük, az országos autonómia vezetését is képviselői alapon kívánták megvalósítani. A gyűlés sikeres lezajlása – más tényezők mellett – ahhoz is hozzájárulhatott, hogy a főpapság lassan legyűrte ellenkezését a nyilvános politikai demonstrációkkal szemben. 1893. november 30-án a püspöki kar, amely egy évvel azelőtt igen tartózkodó volt, üdvözölte az országos nagygyűlés megrendezésének a tervét.⁹⁸

Bár a soproni gyűlés regionális esemény volt, aktuálpolitikai jelentősége következtében mégis országos visszhangot váltott ki, és vezércikkek témaként szolgált a fővárosi napilapokban. A katolikusok tömörülése kiváltotta a nemzet – valójában már ekkor is teljesen illuzórikus – politikai egységét féltő liberálisok, illetve az antiklerikális elveket valló munkásmozgalom ellenkezését, amely az éles hírlapi kommentárokból, a soproni közgyűlés határozatában és a szociáldemokrata népgyűlés radikális határozataiban mutatkozott meg. A nagygyűlést követő közéleti viharok következményeként alakult meg a soproni katolikusok lapja, amely fontos szerepet töltött be a helyi közösség tömörítésében. Az Oedenburger Volksblatt 1894 márciusában felvette a Westungarisches Volksblatt nevet, és hamarosan az egész megyében olvasókra talált. Később a Katolikus Néppárt megalakítása után annak politikáját szolgáltatta.⁹⁹ Sopron megye pedig a párt egyik legfontosabb bázisának számított,¹⁰⁰ ami jelzi a katolikus politikai identitás megteremtésében a klérus által elvégzett szervezőmunka jelentőségét.

⁹⁶ Klestenitz Tibor: A magyar liberális főpapok és XIII. Leó az egyházpolitikai küzdelmek idején. Magyar Tudomány 5 (2013) 550–552.

⁹⁷ A mi Szentséges Urunknak, XIII. Leó pápának körlevele Magyarország püspökeihez. Magyar Állam 1893. szept. 8.

⁹⁸ SzABÓ: A Néppárt 183.

⁹⁹ Jahrbuch des projektirten Oedenburger katholischen Pressvereins. Hrsg. Andreas von Poda. Oedenburg 1898. 85.

¹⁰⁰ Varga Lajos: Országgyűlési választások a dualizmus korában. In: Földes György – Hubai László (szerk.): Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Bp. 1999². 37.

RESÜMEE

Der erste regionale Katholikentag in Ungarn:
Sopron (Ödenburg), 1893

Während des sogenannten kirchenpolitischen Kampfes, der der Einführung der obligatorischen Zivilehe zuvorkam, die führenden Persönlichkeiten des ungarischen Katholizismus legten großen Wert auf die öffentliche Äußerung der Überzeugung ihrer Glaubensgemeinschaft. Als wichtigsten Mittel der Protesterhebung galten die Massendemonstrationen, deshalb bat der Leiter der katholischen Aristokraten, Graf Nándor Zichy am Ende 1892 die Bischofskonferenz, die Organisation eines nationalen Katholikentages zu unterstützen. Die Mehrheit des Episkopates aber wollte noch keine Kundgebung veranstalten, die als Provokation interpretiert werden konnte. Die nationale Versammlung der Katholiken wurde also nicht verwirklicht, aber einige Monate später, am 20. Februar 1893 wurde der erste (aber regionale) Katholikentag in Sopron gehalten. Der Initiator war der lokale Klerus, dessen Arbeit wesentlich erleichtert war dadurch, dass für die katholische Gesellschaft in Sopron – dank der Tätigkeit der autonomen Kirchengemeinde – gesellschaftliche Zusammenschluss und Widerstand gegen der weltlichen Macht schon bekannt war.

Der Erfolg des regionalen Katholikentages konnte dazu beitragen, dass der Episkopat seine Widerstand gegenüber den politischen Demonstrationen aufgab. Die Bischofskonferenz erlaubte im November 1893 den Plan des nationalen Katholikentages. Obwohl die katholische Versammlung von Sopron ein lokales Ereignis war, fand sie wegen ihrer politischen Bedeutung starkes Echo, und sie diente als Thema von Leitartikeln auch in der Presse der Hauptstadt.

Rövidítések

FORRÁSOK

- ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
GyEKK = Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár
GyEL = Egyházmegyei Levéltár, Győr
GyKHhLt = A győri káptalan hiteleshelyi levéltára
Felv. jk. = Felvállási jegyzőkönyvek
GyKMLt = A győri káptalan magánlevéltára
Feudális = Feudáliskori gazdasági iratok
PL = A győri püspökség levéltára
Can. Vis. = Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Visitationes canonicae)
Egyházkorm. = Egyházkormányzati iratok
Plébániai lt. = Plébániai és espereskerületi levéltárak
MNL GyMSMGyL = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára
MNL GyMSMSL = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára
SVL = Sopron Város Levéltára
MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltár, Budapest
DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DL = Diplomatikai Levéltár
MKA = Magyar Kamara Archívuma
MKL = Magyar Kancelláriai Levéltár
Lib. reg. = Királyi könyvek (Libri regii) (A 57)
MNL VaML = Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár
Kt. = Kézirattár
ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv
AVA FHKA = Allgemeines Verwaltungsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv
HHStA = Haus-, Hof- und Staatsarchiv
PFL = Pannonhalmi Főapátsági Levéltár
SzEL = Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár
VÉL = Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár

BIBLIOGRÁFIA

- ÁUO = *Wenzel Gusztáv*: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. Pest, Bp. 1860–1874.
- BÁN: Sopron újkori egyháztörténete = *Bán János*: Sopron újkori egyháztörténete. (Győregyházmegye múltjából IV/2) Győr 1939.
- BEDY: Felsőörs = *Bedy Vince*: A felsőörsi prépostság története. (A veszprémi egyházmegye múltjából 3) Veszprém 1934.
- BEDY: Győri káptalan = *Bedy Vince*: A győri székeskáptalan története. (Győregyházmegye múltjából III) Győr 1938.
- BEDY: Győr katolikus vallásos életének múltja = *Bedy Vince*: Győr katolikus vallásos életének múltja. (Győregyházmegye múltjából V) Győr 1939.
- BEDY: Papnevelés = *Bedy Vince*: A győregyházmegyei papnevelés története. (Győregyházmegye múltjából II) Győr 1937.
- BEDY: Pápóc = *Bedy Vince*: A pápóci prépostság és perjelség története. (Győregyházmegye múltjából VI) Győr 1939.
- BUZÁS: Kanonische Visitationen I–IV. = *Josef Buzás*: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert I–IV. (Burgenländische Forschungen 52–55) Eisenstadt 1966–1969.
- Cameralia = *Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*. I–II. Feltárta, szerkesztette és közreadja †*Lukcsics József*, *Tusor Péter*, *Fedeles Tamás*. Szerkesztőtárs *Nemes Gábor*. (CVH I/9–10) Bp.–Róma 2014.
- CSÁNKI = *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–V. Bp. 1890–1913.
- CVH = *Collectanea Vaticana Hungariae*
- DRESKA I–IV. = *Dreska Gábor*: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára I–IV. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 6, 8, 10, 19). Győr 2007–2013.
- ENGEL: Archontológia = *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp. 1996.
- ETE = *Bunyitay Vince – Rapaics Rajmund – Karácsonyi János – Kollányi Ferenc – Lukcsics József* (kiad.): Egyháztörténelmi emlékek a magyar hitújítás korából. I–V. Bp. 1902–1912.
- FEJÉR = *Georgius Fejér*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Budae 1829–1844.
- GECSÉNYI: Gazdaság, társadalom, igazgatás = *Gecsényi Lajos*: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr 2008.
- GYÖRFFY: Történeti földrajz = *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV. Bp. 1963–1998.
- GySz = Győri Szemle
- HÁZI: = *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I. rész 1–7, II. rész 1–6. Sopron 1921–1943.

- HÁZI: Sopron középkori egyháztörténete = *Házi Jenő*: Sopron középkori egyháztörténete. (Győregyházmegye múltjából 4/1) Győr 1939.
- HO = *Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső* (kiad.): Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I–VIII. Győr–Budapest 1865–1891.
- HORVÁTH: Győr megye = *Horváth Richárd*: Győr megye hatóságának oklevelei 1318–1525. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 1) Győr 2005.
- In labore fructus = *Nemes Gábor – Vajk Ádám* (szerk.): In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 13) Győr 2011.
- KOLLÁNYI: Esztergomi kanonokok = *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom 1900.
- LK = Levéltári Közlemények
- LSz = Levéltári Szemle
- LUKCSICS = *Lukcsics Pál* (kiad.): A XV. századi pápák oklevelei. I–II. (Monumenta Hungariae Italica 1–2) Bp. 1931–1938.
- MKSz = Magyar Könyvszemle
- MREV = *Guilelmus Fraknoi – Josephus Lukcsics* (ed.): Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. I–IV. Bp. 1896–1907.
- PFEIFFER: Névtár = *Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae 8) München 1987.
- PRT = *Erdélyi László – Sörös Pongrácz* (szerk.): A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. Kiadja a pannonhalmi Szent Benedek-rend. I–XII. Bp. 1902–1916.
- SO = *Nagy Imre* (szerk.): Sopron vármegye története. Oklevéltár. I–II. Sopron 1889–1891.
- SSz = Soproni Szemle
- SÜMEGHY: Sopron = *Sümeghy Dezső* (szerk.): Sopron vármegye levéltárának oklevél-gyűjteménye. I. rész: Középkori oklevelek. (1236–1526.) Sopron 1928.
- TSz = Történelmi Szemle
- ZsO = *Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor – Lakatos Bálint* (szerk.): Zsigmondkori oklevéltár I–XII. (1387–1425) (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52) Bp. 1951–2013.